

Forfatter: Ewald, Johannes

Titel: Udrag fra Herr Panthakaks Historie og Meeninger

Citation: Ewald, Johannes: "Herr Panthakaks Historie og Meeninger", i Ewald, Johannes: *Herr Panthakaks Historie og Meeninger*, udg. af Johnny Kondrup , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, i samarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab, cop. 1988, s. 160. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-ewald01dkval-shoot-idm140540297000976/facsimile.pdf> (tilgået 06. maj 2024)

Anvendt udgave: Herr Panthakaks Historie og Meeninger

2. Den bedste verden

Den optimistiske rationalisme fik sin geniale talsmand i den tyske filosof Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) – og sin myreflirtige systematiker i hans discipel Christian Wolff (1679-1754). Leibniz, der var en af de sidste universelle ånder: jurist, fysiker, matematiker, teolog, historiker, diplomat, hofmand, og altså filosof, havde i 1710 sammenfattet sin og tidens visdom i værket *Essai de Théodicée*, Forsøg på en Retfærdiggørelse af Gud.

At Gud skulle retfærdiggøres, beroede på den gamle, men evigt aktuelle konflikt mellem teologernes påstand om, at han er algod og almægtig, og ethvert menneskes erfaring af, at den verden, Gud har skabt, rummer både ondskab og lidelse.

Leibniz' spekulative udgangspunkt er, at denne verden består af uoverskueligt mange, indbyrdes forskellige væsener, de såkaldte monader. De findes på alle udviklingstrin, og overgangene imellem dem er uendeligt små. De laveste monader ligger i det rå stof, mens de højeste udgør menneskelige sjæle, og enhver højerestående monade organiserer et større eller mindre hierarki af lavere monader omkring sig. Den højeste, urmonaden, hvoraf alle de andre er fremgået, er Gud.

Hvorfor har Gud nu ikke i sin algodhed valgt at skabe en kombination af monader, som var fuldkommen, dvs. uden ondt? Almægtig som han også er, kunne han jo, på trods af menneskenes frie vilje, overskue verdens fremtid, og så kunne han vel også have skabt den anderledes, bedre? Omtrent således havde den franske filosof Pierre Bayle (1647-1706) spurgt, og det var ikke mindst foranlediget af ham, Leibniz udformede sin theodicé.

Leibniz besvarer Bayles spørgsmål ved at minde om, at Gud selv er fuldkommen, og skulle han have skabt en fuldkommen verden, ville den blot være blevet en gentagelse af ham selv. En verden forskellig fra Gud, en skabt verden, måtte nødvendigvis blive ufuldkommen. Eller m.a.o.: den måtte hvile på selve det metafysiske onde, at den ikke kunne optage hele Guds væsen i sig. Det metafysiske onde blev igen udgangspunktet for det moralske onde, som er skabningens mulighed for at begå onde eller syndige handlinger. Og som en konsekvens af det moralske onde – som syndens nødvendige straf – fulgte

endelig det fysiske onde, hvorved forstås de lidelser, som skabningen er underkastet.

Så vidt så godt. Leibniz hævder nu, at Gud, fordi han er algod, har valgt at skabe den kombination af monader, som uden at være ét med hans eget væsen ligner det mest muligt. En verden, som kun indeholder det nødvendige onde, – den bedste af de verdener, som det var muligt at skabe på de nævnte metafysiske betingelser.

Reduceret til det mindst mulige viser Leibniz' tænkning sig at hvile på en cirkelslutning: Eftersom Gud er algod og almægtig, må han have skabt den optimale verden. Men væsentligere end denne logiske spinkelhed er selve den tilgrundliggende vision: anskuelsen af verden som et kæmpemæssigt, kompliceret urværk, hvis dele alle er indbyrdes forskellige og dog organiseret til et harmonisk hele. Ser man især disharmonien, det onde, beror det på, at éns udsyn er begrænset.

Leibniz' discipel Christian Wolff satte sig for at udmønte denne vision i solide værker, der led for led demonstrerede det hensigtsmæssige og fornuftige i verdens indretning. Det var især gennem Wolff, der i 1745 blev baroniseret af preusserkongen Frederik den Store, at tankerne vandt indpas i Danmark.

3. Voltaires *Candide*

Wolffs og filosofiens velynder Frederik den Store var også en ven af Voltaire; men ironisk nok såede kongen samtidig ved sine handlinger tvivl i Voltaires sind om rigtigheden af den livsanskuelse, som Leibniz og Wolff repræsenterede. Voltaire, hvis filosofiske standpunkt hidtil ikke havde været fjernet fra optimismen, begyndte ikke mindst under indtryk af den preussiske Syvårskrig (1756-63), som Frederik var ansvarlig for, at finde Wolff utilstrækkelig og fladbundet. Også det voldsomme jordskælv i Lissabon 1755, hvor 30.000 mennesker med ét slag omkom, udfordrede hans skepsis. Den skepsis, som mest koncentreret kom til orde i hans lille filosofiske roman fra 1759 *Candide ou l'optimisme*.

Candide er en ung mand, troskyldigheden selv som navnet siger, der får sin opdragelse af en optimistisk filosof. Gudhengivent indsuger han læren om, at alt i denne verden er så godt som det kan blive,